

olur. Allah'a erdiğini sanan hiçbir şeye ermemiştir. O'nun hakkında konuşan gafildir. O'na yakın olduğunu zanneden O'ndan uzaktır. Tevhid Allah'a karşı duyulan dâimî bir aşk. O'na mutlak bir bağlılık ve sonsuz bir tevekküldür. Şiblî'ye göre ilim-amel bütünlüğü ve amelde ihlâslı olmak şarttır. Çünkü amel lisanı, ilim lisanından daha etkilidir. Nebîlere açılan keşif velilere açılan keşiften çok büyüktür. Eğer Allah nebîlere açtığı keşiften bir zerresini velilere açacak olsaydı velîlikleri iptal olurdu.

Şiblî şâhiyeleriyle de ünlüdür. Serrâc *el-Lüma'*n bir bölümünü (s. 478-491) onun şâhiyelerine ayırmış, şâhiyelerinden bir kısmını sıralayarak bunları diğer sûflerin ve kendisinin yorumlarıyla açıklamaya çalışmıştır. Hallâc-ı Mansûr'un en yakın arkadaşlarından olan Şiblî ilâhî sırları halka açmaması hususunda kendisini defalarca uyardığını söyler. Özellikle idamı sırasında Hallâc'ın yanından hiç ayrılmamış, arkadaşına en zor anlarında destek olmaya çalışmıştır. Şiblî'nin, "Ben ve Hallâc aynı şey idik; beni divaneliğim kurtardı, onu akli batırdı" sözü Hallâc ile aynı fikirleri paylaştığını gösterdiği gibi onun idam sonrası başlayan Hallâc taraftarlarını ortadan kaldırma hareketi sırasında canını nasıl kurtardığına da işaret etmektedir.

Şiblî'nin sözleri, işârî yorumları ve şâhiyeleri, başta tasavvuf kaynakları olmak üzere tarih ve tabakat kitaplarında dağınık halde bulunmaktadır. Kâmil Mustafa eş-Şeybî onun şiirlerini bir araya toplayarak yayımlamıştır (*Divânü Ebî Bekr eş-Şiblî*, Bağdat 1967). Edebî yönden kuvvetli olan şiirleri tamamen tasavvufî anlamlar yüküldür. Kendisinden sonra pek çok sûfî onun sözleri ve şiirleriyle eserlerini zenginleştirmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî *Fuşûşü'l-İhikem*'inde, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî *Divân-ı Kebîr*'inde Şiblî'nin, "insanların nazarında benim âşık olduğum kesinleşti, ama aşkımin kime olduğunu kimse bilemedi" beytini zikretmişlerdir. Şiblî Kâdiriyye, Mevleviyye, Rifâiyye ve Şâzeliyye silsilelerinde yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahbârü'l-Hallâc (ed. L. Massignon – P. Kraus), Paris 1957, s. 7-8; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 478-491; Ebû Tâlib el-Mekkî, *İlmü'l-Kulûb* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1964, s. 46; Kelâbâzî, *Taaruf* (Uludağ), s. 60; Sülemî, *Tabakât*, s. 337-348; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 389, 392; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1996, s. 247, 259-260; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 419-420; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1985, s. 646-671; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VIII, 72-78; M. Abdür-raûf el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-düniyye* (nşr. Ab-

dülhalîm Sâlih Hamdân), Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Ezheriyye), s. 553-560; Şa'rânî, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1997, s. 148-151; L. Massignon, *Recueil de textes inédits*, Paris 1929, s. 77-79; a.m.f., "Şiblî", *İA*, XI, 516-517; Sezgin, *GAS*, I, 660; Süleyman Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri*, İstanbul 1969, s. 85; a.m.f., *Cüneyd-i Bağdâdî ve Mektupları*, İstanbul 1970, s. 47-48; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, IV, 482-485; Abdülhalîm Mahmûd, *Tâcü's-şüfiyye Ebû Bekr eş-Şiblî, hayâtühü ve ârâ'ühü*, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif); A. J. Arberry, *Tasavvuf: İslâm Mistiklerinin Öyküsü* (trc. İbrahim Kapaklıkaya), İstanbul 2004, s. 61; E. Dermenghem, "Abou Bakr Chibli, poète mystique bagdadien", *Annales de l'institut d'études orientales*, VIII, Paris 1949-50, s. 235-264; F. Sobieroj, "Love in the Mystical Discourse and Experience of Abû Bakr Shibli (10th Century Sufi, Iraq)", *Sufi*, sy. 23, London 1994, s. 10-15; a.m.f., "al-Şiblî", *EP* (İng.), IX, 432-433; Rifat Okudan, "Ebû Bekr Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri", *Tasavvuf*, sy. 19, Ankara 2007, s. 211-234; Hadîce Bütürâbî, "Şiblî", *DMT*, IX, 521-522; R. P. Scheindlin, "al-Şiblî", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, II, 711-712.

DİLAVER GÜRER

ŞİBLÎ NU'MÂNÎ

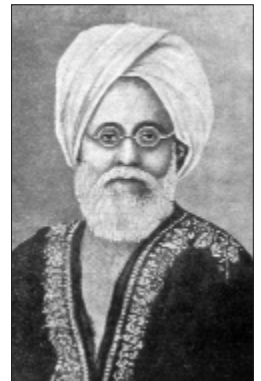
(شبلې نعمانی)

(1857-1914)

Hindistanlı âlim ve tarihçi.

Hindistan'ın A'zamgarh bölgesine bağlı Bindül'de doğdu. Adı Muhammed'dir. Şiblî lakabı ve İmâm-ı Âzam Nu'mân b. Sâbit'e nisbetle Nu'mânî nisbesiyle tanındı. Mevlânâ Şiblî diye de anılır. İslâmî ilimleri, Arap ve Fars edebiyatını dönemin önemli hocalarından okudu (hocaları için bk. M. Hüseyin Meşâih-i Ferîdenî, III/1-2 [1368/1988-89], s. 41-42). 1877'de hacca gitti. 1882'de Seyyid Ahmed Han tarafından kurulan Aligarh'taki Mohammadan Anglo-Oriental College'da (daha sonra Aligarh İslâm Üniversitesi) Arapça hocası olarak çalışmaya başladı. Burada görev yaptığı yıllarda Thomas W. Arnold gibi şarkiyatçılarla tanıştı ve onlarla bilgi alışverişinde bulunarak kendini geliştirdi. Aligarh'taki kolejde çalışırken 1883'te A'zamgarh'ta millî bir kolej kurdu. Bu dönemde tarih, edebiyat ve düşünce tarihiyle ilgilendi. Tarihe duyduğu ilgi onu İslâm dünyasındaki büyük kütüphaneleri dolaşmaya yöneltti. Bu amaçla Türkiye, Suriye ve Mısır'ı ziyaret etti. İstanbul'a gittiğinde II. Abdülhamid tarafından kabul edildi ve Mecidiye nişanı ile ödüllendirildi. Osmanlı hilâfeti lehine yazılar yazdı, konferanslar verdi. Mısır'a giderken Beyrut ve Kudüs'e uğradı. Mısır'da kaldığı süre içinde Ezher'de çalış-

tı ve kütüphanelerde araştırmalar yaptı. Tarihle ilgili ilk büyük eseri *el-Me'mûn*'u 1887'de tamamladı. 1894'te Nedvetü'l-ulemâ'nın kuruluş toplantısına katıldı. Aynı yıl kendisine "şemsü'l-ulemâ" unvanı verildi. 1898'de on altı yıldır görev yaptığı Mohammadan Anglo-Oriental College'dan ayrıldı. 1900 Kasımında babasından kalan borçları ödemek amacıyla Haydarâbâd'a taşınmak zorunda kaldı. Burada bir süre Haydarâbâd nizamının hizmetinde bulundu. 1903'te kurulan Encümen-i Terakkî-i Urdû'nun birinci sekreterliğine getirildi. 1905'te A'zamgarh'a dönüp Nedvetü'l-ulemâ'nın yayım organı *Nedve* dergisinin editörlüğünü ve Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ'nın ilmî işler sorumluluğunu üstlendi. Burada eğitim programıyla ilgili bazı düşünceleri sebebiyle karşılaştığı muhalefet yüzünden 3 Mart 1913'te görevinden istifa etti. Onun ayrılmasını istemeyen öğrenciler üç ay boyunca Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ'da eğitimi boykot ettiler. Şiblî ertesi yıl A'zamgarh'ta Dârülmusan-nîf'nin adlı bir eğitim ve araştırma merkezi kurdu. Ailesinden kalan evini ve kitaplarını buraya bağışlayarak bir kütüphane oluşturdu. 1914'te A'zamgarh'ta vefat etti. Ölümünden sonra öğrencileri Hamîdüddin Ferâhî ve Seyyid Süleyman Nedvî, Dârülmusan-nîf'nin ile ilgilenmişlerdir. Dârülmusan-nîf'nin, Hindistan alt kıtasında İslâmî araştırmaların gelişmesinde önemli rol oynamış, Şiblî'nin eserlerinin birçoğu bu kurumun yayını olarak basılmıştır. Mohammadan Anglo-Oriental College'da çalışması Şiblî'nin entelektüel gelişimine büyük etkide bulunmuştur. Hint alt kıtasında yetişen ilk modern müslüman tarihçi olan Şiblî geleneksel tarih anlayışıyla modern tarihçiliği birleştiren bir tarihçi diye kabul edilir. Onun Seyyid Ahmed Han'ın tarih anlayışından etkilendiği söylenebilir. Tarihçiliğinin en dikkat çekici yönü İslâm kültürünün ve dinî düşüncenin yeniden ihyasıyla ilgili fikirleridir. Bu bağlamda ke-

Şiblî Nu'mânî

lâm ilmiyle de ilgilenmiş ve bu konuda eserler kaleme almıştır (aş.bk.).

Başlıca Eserleri. 1. *el-Me'mûn* (Agra 1887). Şiblî bu ilk büyük çalışmasında Abbâsî Halifesi Me'mûn'u akılcı, entelektüel bir devlet adamı olarak tanıtmış, kültür faaliyetlerine dikkat çekmiştir. Seyyid Emîr Ali *A Short History of the Saracens*, P. K. Hitti *Makers of Arab History* adlı çalışmalarında bu eserden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Sahasında Urduca kaleme alınmış ilk eser olma özelliğini taşıyan kitap Urduca tarih yazıcılığının gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Eserin ikinci baskısı Seyyid Ahmed Han'ın takriziyle yapılmıştır (A'zamgarh 1889). 2. *Sîret-i Nu'mân* (Agra 1891). İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin hayatına dair Urduca eserde Şiblî sadece Ebû Hanîfe'nin biyografisini yazmakla kalmamış, Hanefî fıkının önemli noktaları üzerinde de durmuştur. Eser İngilizce'ye tercüme edilmiştir (trc. M. Hadî Husain, Lahor 1972; New Delhi 1988). 3. *Sevânîh-i Mevlânâ-yı Rûm* (Leknev 1902; Lahor 1909). Şiblî, yeni ilmî kelâma ilgisini göstermesi bakımından önemli olan bu eserinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi sadece bir sûfî olarak değil aynı zamanda seçkin bir kelâm âlimi olarak ele alıp değerlendirmiştir. 4. *Sîretü'n-nebî*. Şiblî, Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı en önemli çalışması kabul edilen bu eserini beş cilt halinde tassarlamışsa da iki cildini yazabilmiştir. Eserin ilk cildi Şiblî'nin ölümünden sonra basılmış (A'zamgarh 1918), II. cildi Seyyid Süleyman Nedvî'nin yaptığı bazı ilâvelerle yayımlanmış (A'zamgarh 1920), Nedvî dört cilt daha yazarak eseri tamamlamıştır. Ömer Rıza Doğrul, aslı Urduca olan eseri İngilizce tercümesinden *İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (I-IV, İstanbul 1928; bk. ASR-ı SAÂDET). 5. *Şî'rü'l-'Acem yâ Târih-i Şu'arâ ve Edebiyyât-ı Manzûm-ı İrân* (I-IV, Aligarh 1909-1912; V, A'zamgarh 1919). Eser Farsça'ya tercüme edilmiştir (trc. Burhâneddîn Keşkekî v.dğr., Kâbil 1306-1315 hş.; Tahran 1326-1363 hş.). 6. *Külliyât-ı Şiblî*. Kitapta Şiblî'nin şiirleri derlenmiştir (Kanpûr 1909; Tahran 1937; A'zamgarh 1954). İyi bir şair olan Şiblî'nin "Himâr-ı Çeşm-i Sâkî" ve "Bâğ ü Bahâr" adlı şiirleri onun bu sahadaki kabiliyetini göstermektedir. 7. *'Ömer el-Fârûk* (Kanpûr 1899; İng. trc. Zafar Ali Khan – M. Saleem, I-II, Lahore 1957; İngilizce özeti: London 2004). Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçe'ye çevrilen eser *Asr-ı Saâdet*'in VII. cildi olarak yayımlanmıştır. Eserin iki

Türkçe tercümesi daha vardır (*Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, trc. Talip Yaşar Alp, I-II, İstanbul 1986; *Hazreti Ömer*, trc. Fatih Güngör v.dğr., İstanbul 2004). Mevlânâ Şiblî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Gazzâlî* (Lahor 1902; T trc. Yusuf Karaca, *İslâmın Fikir Kılıcı Gazzâlî*, İstanbul 1972), *Kitâbhâne-i İskenderiyye* (Agra 1891), *Huûû-ı Şiblî* (Agra, ts.), *Mekâtib* (nşr. Süleyman Nedvî, I-II, A'zamgarh 1927-1928), *Maḳâlât-ı Şiblî*, (I-VIII, A'zamgarh 1934-1954), *Sefer-nâme-i Rûm u Mısr u Şâm* (A'zamgarh 1940), *Târih-i 'İlm-i Kelâm* (Far. trc. M. Takî Fahr-i Dâi-i Gilânî, Tahran 1328), *'İlm-i Kelâm-ı Cedîd* (Far. trc. M. Takî Fahr-i Dâi-i Gilânî, Tahran 1329).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtır*, VIII, 174-177; Seyyid Süleyman Nedvî, *Hayât-ı Şiblî*, A'zamgarh 1943; M. Emîn Zübeyrî, *Zîkr-i Şiblî*, Lahor 1953; Âftâb Ahmed Siddîkî, *Şiblî ek Debistân*, Dakka 1958; Muhammed İkrâm, *Yâdgâr-i Şiblî*, Lahor 1971; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 738; III, 3276-3277; IV, 4116; Mehr Afroz Murad, *Intellectual Modernism of Shibli Nu'mani*, Lahore 1976; Anis Ahmad, *Two Approaches to Islamic History: A Critique of Shibli Nu'man's and Sayed Amir Ali's Interpretation of History* (doktora tezi, 1980), Michigan University; Mazheruddin Siddiqui, *Modern Reformist Thought in the Muslim World*, Islamabad 1402/1982, s. 218-223; Seyyid Sabahaddin Abdurrahman, *Mevlânâ Şiblî Nu'mânî par ek Nazâr*, Karaçi 1992; Javed Ali Khan, "Shibli's Studies in Islamic History", *Encyclopaedic Survey of Islamic Culture* (ed. Mohamed Taher), New Delhi 2003, V, 90-98; Fazlur Rahman, "Sirat al-Nabi of 'Allamah Shibli", *JPHS*, VIII (1960), s. 1-18, 167-183, 260-270; M. Hüseyin Meşâyih-i Feridenî, "Şemsü'l-'ulemâ' Şiblî Nu'mânî İrânşinâs-ı Meşhûr-ı Hind", *Tahkîkât-ı İslâmî*, III/1-2, Tahran 1368/1988-89, s. 34-60; W. Christian Troll, "Muhammad Shibli Nu'mani (1857-1914) and the Reform of Muslim Religious Education", *Islam and the Modern Age*, XXIV/1, New Delhi 1993, s. 1-19; Mihrunnisâ E. Han, "Mevlânâ Şiblî ve Şîr-i Fârsî", *Dâniş*, sy. 84-85, İslâmâbâd 1385/2006, s. 223-234; J. A. Haywood, "Shibli Nu'mânî", *EP* (İng.), IX, 433-434.

ANIS AHMAD

Fikirleri. Hindistan'da modernist düşünce genellikle Seyyid Ahmed Han'la başlatılsa da bölgede yeni kelâm hareketinin temsilciliğini Şiblî Nu'mânî yapmıştır. Şiblî, tarihçiliğinin yanında çalışmalarında temel İslâm ilimlerini de konu edinmiş, ıslahat anlayışında fıkıh ve siyasetten ziyade kelâma öncelik vermiştir. Kelâm ilmini çağdaş dinî akılcılık bakımından bir hareket noktası ve ilham kaynağı olarak görmüş, eski kelâm metodunun yetersiz kalması yüzünden yeni bir kelâm kitabı yazma ihtiyacını dile getirmiştir (*Târih-i 'İlm-i Kelâm*, s. 2-3). Şiblî'ye göre son dönemde

bazı kelâm kitapları telif edilmişse de bunların bir kısmı müteahhir Eş'ariyye'yi, bir kısmı da Avrupa'ya has inanç ve düşünceleri ölçü almış, dolayısıyla birinciler taklide, ikinciler ise taklidî bir ictihada yönelmiştir. Bu sebeple Şiblî, Hindistan'da 1894'te Nedvetü'l-ulemâ adıyla kurulan cemiyetin hedefine uygun biçimde materyalizmin İslâm âleminde yayılmasına karşı yeni bir kelâm ilmi tesis etmek amacıyla eserler kaleme almıştır.

Modern çağın gereklerine uygun açıklamalar getirmeyi zorunlu gören Şiblî'ye göre itikadî konuların yanı sıra dinin tarihî, ahlâkî ve sosyal yönleri de sorgulanmaya başlandığı için yeni kelâm ilminde bunların da ele alınması gerekir. Önceki kelâm kitaplarında bulunan uzun mukaddimeler, anlaşılması zor terimler ve lüzumsuz tartışmalara karşılık yeni çalışmalarda temel konulara açık biçimde yer verilmeli, aklın yanında kalp ve vicdanın da tatmin edilmesi hedeflenmelidir (*'İlm-i Kelâm-ı Cedîd*, s. 4). Şiblî, Selefi eğilimdeki Hint âlimlerinin aksine yalnızca Asr-ı saâdet'ten değil İslâm tarihindeki bütün birikimden ve her alandaki âlimlerden istifade edilmesini gerekli görmüştür. Gazzâlî veya Fahreddin er-Râzî birer kelâm âlimi olduğu gibi İslâm'ı farklı bir üslûpla takdim etmek isteyen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de bir kelâmcıdır. Şiblî'nin yeni metod arayışında, kelâm tarihindeki görüşlerden seçme ve tercihler yaparak gelenekten kopmadan kelâmı yenileme yolunu benimsediği görülmektedir. Yeni kelâmı ilgili eserinde kelâm kitaplarının başında yer alan bilgi konusu yerine dinin mahiyeti ve fitriliği konusunu işlemiş, din duygusunun doğuştan gelen bir haslet olduğu hususu üzerinde durmuştur.

Ulûhiyyet inancı bağlamında daha çok tevhid konusuna vurgu yapan Şiblî Nu'mânî, Allah ile kul arasına herhangi bir aracının konmaması ve kişinin ihtiyaçlarını doğrudan Allah'a arz etmesinin gerekliliğini sıkça vurgulamıştır. Ona göre diğer din ve inançların ulûhiyyet anlayışındaki karmaşıklığın aksine İslâm'daki apaçık tevhid ve tenzih fikri, putperestliğin bir daha geri gelmeyecek şekilde müslüman toplumlarından tamamen sökülüp atılmasını sağlamıştır (a.g.e., s. 55, 117-118). Kur'an'da çoğunlukla ilâhî iradenin beşerî fiillerden sonraya bırakıldığı görülmekle beraber (Yûnus 10/9; en-Nahl 16/104; Muhammed 47/7; es-Saf 61/5) insanların fiillerinde zorunluluk altında olduğu kanaatini uyandıran bazı âyetler de bulunmaktadır (mese-lâ en-Nisâ 4/78; el-En'âm 6/18). Bundan